

Ks. JAN KLINKOWSKI

Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław

WYZNANIE WIARY PIOTRA (MT 16,13-20) W KOMPOZYCJI EWANGELII

THE CONFESSION OF PETER (MATT 16,13-20)
IN THE COMPOSITION OF THE GOSPELS

SUMMARY: The basic question that had to be answered by the disciples, who gathered around Jesus, was who is Jesus. The search for the answer to this question is presented differently by individual Evangelists. St. Mark shows gradual development of faith in Jesus as the Son of God. Peter's confession at Caesarea Philippi, saying that Jesus is the Messiah (Mark 8:27-30), is completed by the words of centurion standing at the cross: "Surely this man was, the Son of God!" (Mark 15:38). In the concentric composition of St. Matthew's Gospel, the full confession of faith is placed in the center, when Peter tells Jesus: "You are the Christ, the Son of the living God" (Matt 16,16). St. Luke in his Gospel enriches the primary *credo* with the idea of salvation. In the *Magnificat* Mary praises God, the Savior (Luke 1:47), while Zechariah in the *Benedictus* foretells that Israel will be saved from their enemies (Luke 1:77), and that all people will know the salvation of God (Luke 1:77). Jesus confirms His saving mission when he explains to Zaccheus that "the Son of Man came to seek and to save the lost" (Luke 19:10). Peter, during his first public appearance, finds the foundation for Church's mission of salvation in Joel: "Whoever calls on the name of the Lord shall be saved" (Acts 2:21). Thus, the primary *credo* of the Church was as follows: Jesus is the Messiah, Son of God and Savior. Around this confession of Peter formed the primary Church.

KEY WORDS: early Christian church, faith, Matt 16:13-20, the Gospel of Mark, the Gospel of Matthew, the Gospel of Luke, the Acts of the Apostles

SŁOWA KLUCZE: Kościół pierwszych wieków, wiara, Mt 16,13-20, Ewangelia wg św. Marka, Ewangelia wg św. Mateusza, Ewangelia wg św. Łukasza, Dzieje Apostolskie

Każda Ewangelia posiada specyficzną kompozycję, która w dużej mierze podporządkowana jest zaprezentowaniu *credo*. Wyznanie wiary kształtowało się w pierwotnej wspólnocie jerozolimskiej, a następnie w miarę rozprzestrzeniania się wiary w Jezusa ulegało lokalnym rozszerzeniom w wyniku polemiki prowadzonej z innymi nurtami judaizmu. Wspólnota Kościoła prowadziła także refleksję teologiczną nad postacią i misją Jezusa, posługując się posiadanym zasobem idei starotestamentalnych oraz czerpiąc liczne pojęcia z filozofii hellenistycznej. Jeśli przyjmiemy teorię dwóch źródeł jako wiodącą w procesie powstawania Ewangelii,

to pierwsze sformułowane *credo* może znajdować się w Ewangelii Marka, ponieważ ta Ewangelia uważana jest za źródło dla Ewangelii Mateusza i Łukasza¹. Choć postawiliśmy sobie za cel spojrzenie na wyznanie wiary Piotra pod Cezareą Filipową z perspektywy Ewangelii Mateusza, to jednak dopiero z szerszej, synoptycznej perspektywy, uzyskujemy właściwy ogląd słów Piotra. Spróbujmy zatem zajrzeć do pierwszych wspólnot chrześcijańskich i prześledzić proces kształtowania się wyznania wiary.

1. JEZUS SYNEM BOŻYM I SYNEM CZŁOWIECZYM

Ewangelista Marek zaprezentował cel swojej Ewangelii już w pierwszym zdaniu swojego dzieła: „Początek Ewangelii o Jezusie Chrystusie, Synu Bożym” (Mk 1,1)². Realizacja tematu przebiega poprzez stopniowe objawianie posłannictwa Jezusa. W pierwszej części, od 1,14 do 8,27-30, dowiadujemy się, że Jezus jest Mesjaszem, a w drugiej części, od 8,31 do 16,8, że ten Mesjasz jest Synem Człowieczym i Synem Bożym. Apogeum w poznaniu Jezusa osiągamy w wypowiedzi setnika spod krzyża: „Prawdziwie, ten człowiek był Synem Bożym” (Mk 15,39)³. Pierwsza część Markowej prezentacji oparta jest na trzech sekcjach tematycznych (Mk 1,14-3,6; Mk 3,7-6,6a; Mk 6,6b-8,30), w których wątkiem wiodącym jest tworzenie wspólnoty wokół Jezusa. Jezus powołuje uczniów (Mk 1,16-20), wybiera Dwunastu (Mk 3,13-19) i rozsyła z misją głoszenia nauki z mocą (Mk 6,7-13). Każda z sekcji składa się z tekstu sumarycznego podającego nam czas i miejsce akcji (Mk 1,14-15; Mk 3,7-12; Mk 6,6b), następnie sytuacji z uczniami (Mk 1,16-20; Mk 3,13-19; Mk 6, 7,13) oraz z prezentacji nauczania i cudów Jezusa (Mk 1,21-3,5; Mk 3,20-5,43; Mk 6,14-8,26). Poszczególne bloki tematyczne kończy sytuacja konfliktowa (niezrozumienia misji Jezusa), która przybliża wydarzenie krzyża, ale

¹ Dyskusja nad procesem powstawania Ewangelii nie została zamknięta, jednak teza postawiona w zarysie przez H.J. Holtzmanna o istnieniu dwóch źródeł dla Ewangelii Mateusza i Łukasza, w postaci Ewangelii Marka i źródła Q, wydaje się dzisiaj dominować w interpretacji kształtowania się Ewangelii synoptycznych. Por. H.J. Holtzmann, *Die synoptischen Evangelien. Ihr Ursprung und geschichtlicher Charakter* (Leipzig 1983); R. Bartnicki, *Ewangelie synoptyczne* (Warszawa 2003) 72-84.

² Choć określenie „Syn Boży” opuszczone jest w niektórych rękopisach, to jednak od II w. po Chr. panowała powszechna zgodność co do jego użycia w tekście. Por. D.J. Harrington, „Ewangelia według świętego Marka”, *Katolicki komentarz biblijny* (red. R.E. Brown – J.A. Fitzmyer – R.E. Murphy (Warszawa 2001) 958.

³ Warto zauważyć, że Bilezikian, stosując zasady arystotelesowskie, uznał Ewangelię Marka za utwór wzorowany na tragedii greckiej. Zgodnie z tymi zasadami Ewangelia posiada: prolog (Mk 1,1-15), wielowątkowość akcji (Mk 1,16-8,26), scenę rozpoznania (wyznanie Piotra, Mk 8,27-30) oraz odwrócenie losu głównego bohatera, po którym następuje ostateczne rozwiązanie (Mk 8,31-16,8). Por. G. Bilezikian, *The Liberated Gospel: A Comparison of Mark and Greek Tragedy* (Grand Rapids 1972).

również prowadzi do samookreślenia wspólnoty wokół Jezusa (Mk 3,6; Mk 6,1-5; Mk 8,27-30). Szczególne miejsce w prezentacji postaci Jezusa zajmują egzorcyzmy, które usuwają królestwo Szatana, a wprowadzają królestwo Jezusa. Marek wybrał właśnie egzorcyzm na pierwszy cud Jezusa (Mk 1,23-28), pokazując, że przez naukę z mocą (διδασχὴ καὶνὴ κατ' ἐξουσίαν) (1,27) rodzi się i rozwija królestwo Boże. Proklamacja Jezusa jako króla dokonuje się pod Cezareą Filipową, kiedy Piotr wyznaje: „Ty jesteś Mesjasz” (8,29). W drugiej części Ewangelii (Mk 8,31-16,8) Marek prezentuje Jezusa w tytule Syna Człowieczego przez trzy kolejne etapy objawiania się (Mk 8,31-9,29; Mk 9,30-10,31; Mk 10,32-13,37) oraz opis męki i zmartwychwstania Jezusa (Mk 14,1-16,8). Wydaje się, że w drugiej części wątek wiodący jest eksponowany w tekstach sumarycznych (Mk 8,31-33; Mk 9,30-32; Mk 10,32-34). Tam Jezus jest przedstawiany jako Syn Człowieczy, który musi cierpieć, zostanie zabity i po trzech dniach zmartwychwstać⁴. Sytuacje z uczniami ukazują problematykę życia pierwszej wspólnoty wyznawców Chrystusa. Najpierw słyszymy wezwanie do naśladowania Jezusa (Mk 8,34-38), następnie jesteśmy świadkami sporu o pierwszeństwo (Mk 9,33-37) uwieńczonego prośbą o stanowiska synów Zebedeusza (10,35-45). Warto zwrócić uwagę na wezwanie Jezusa: „Jeśli kto chce pójść za Mną, niech się zaprze samego siebie, niech weźmie krzyż swój i Mnie naśladuje” (Mk 8,34)⁵. Słowa te stają się zrozumiałe jedynie w kontekście wydarzeń paschalnych, a więc należy je sytuować w nauczaniu pierwotnej wspólnoty Kościoła. Podobnie jak w pierwszej części program królestwa Bożego przedstawiany jest sekcjach poświęconych nauczaniu i cudom (Mk 9,1-29; Mk 9,38-10,31; Mk 10,46-13,37). Temat powtórnego przyjścia Chrystusa zostaje wprowadzony w tzw. Małej Apokalipsie w rozdziale 13. Ewangelii Marka, która zawiera zapowiedź: „Wówczas ujrzą Syna Człowieczego, przychodzącego w obłokach z wielką mocą i chwałą” (13,26). Obraz wniebowstąpienia i zasiadania po prawicy Boga z Mk 16,19 może już być wkomponowany pod wpływem późniejszej tradycji.

Zatem Markowe *credo* należałoby sformułować następująco: Jezus jest Mesjaszem i Synem Człowieczym, który cierpiał, został zabity i zmartwychwstał oraz przyjdzie powtórnie jako sędzia. Ten Syn Człowieczy jest Synem Bożym, co w pełni objawiło się w wydarzeniu krzyża.

⁴ Marek, stosując słowo παραδίδομι (wydawać) w zapowiedziach męki (9,31;10,33), jej opisie (14,41. 44;15,1.10.15), a także w relacji o zdradzie Judasza (14,10.18.21), uwypukla działanie Boga i ludzi do złożenia ofiary Jezusa. Por. B. Maggioni, *Ewangeliczne opowieści o Męce Pańskiej* (Kraków 2002) 27n.

⁵ Motyw zaparcia się (ἀπαρνησάσθω) i wzięcia krzyża (ἀράτω) jest w aoryście i sugeruje czynność jednorazową, a wezwanie do naśladowania (ἀκολουθείτω) występuje w czasie teraźniejszym, a więc jest czynnością stałą. Por. A. Popović, *Biblijske teme. Egzegetsko-teološka analiza odabranih tekstova Starog i Novoga zavjeta s Dodatkom* (Zagreb 2004) 94.

2. JEZUS MESJASZEM I SYNEM BOŻYM

Pierwsze zdanie Ewangelii Mateusza określa aspekt zainteresowania ewangelisty osobą Jezusa Chrystusa: „Rodowód⁶ Jezusa Chrystusa, syna Dawida⁷, syna Abrahama”⁸. Nagłówek ten przypisuje Jezusowi tytuły mesjańskie: Chrystus, syn Dawida i Abrahama⁹. Zamykając rodowód, Mateusz wyjaśni, że będzie przedstawiał Jezusa, który jest zwany Chrystusem. Józef konsekwentnie jest prezentowany jako mąż Maryi pochodzący z rodu Dawida (Mt 1,16.19.20.24) i w ten sposób przez przyjęcie¹⁰ Jezusa daje Mu prawo do dziedziczenia tytułu mesjańskiego. Przyjęcie ciała z Maryi pozwala utrzymać równowagę między naturą boską i ludzką. Zatem od początku Ewangelii Mateusza Jezus jest Mesjaszem, który proklamuje królestwo niebieskie. Od początku jest On również przedstawiany jako Syn Boży. Z perykopy o narodzeniu Jezusa (Mt 1,18-25) dowiadujemy się, że Maryja znalazła się brzemienną za sprawą Ducha Świętego (Mt 1,18). Potwierdza tę prawdę sam Bóg przez swojego posłańca, anioła, który mówi we śnie do Józefa: „nie bój się wziąć do siebie Maryi, twej Małżonki; albowiem z Ducha Świętego jest to, co się w Niej poczęło” (Mt 1,20). Następnie gdy Mędrcy ze Wschodu przybyli do Jezusa, wyznali swoją wiarę w Niego, oddając Mu pokłon. Mateusz kieruje swoją Ewangelią do tych, którzy już wierzą i potrzebują umocnienia w wierze. Kościół Mateusza potrzebuje ponownego uzasadnienia swojej wiary od chwili, w której Synagoga definitywnie

⁶ Dla żydowskiego sposobu myślenia wynikała z rodowodu jednoznaczna symbolika liczb. Ponieważ według hebrajskiej interpretacji imię Dawid (D = 4; W = 6; D = 4) ma wartość liczbową (4 + 6 + 4) = 14, jest ono zbudowane według rytmu liczby 14, która była liczbą Dawida. Potrając świętą liczbę Dawida 14, autor Ewangelii Mateusza chce powiedzieć, że Jezus z Nazaretu jest nie tylko potomkiem Dawida, lecz jest kimś większym niż Dawid. Por. I. Dugandžić, *Biblijska teologija Novoga zavjeta* (Zagreb 2004) 71; A. Läpple, *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii* (Kraków 1983) 447. Warto zauważyć, że czternaście była świętą liczbą Ozyrysa, w Egipcie czczonego jako boga nieśmiertelności. Por. E.F. Malkowski, *Przed faraonami* (Warszawa 2007) 107. Choć analogia wydaje się zbyt daleko posunięta, to jednak należy pamiętać, że ewangelista Mateusz wykazał szczególne zainteresowanie Egipcem, może więc nieobca była mu również symbolika tego kraju. Z pewnością mieszkańcy diaspory Aleksandryjskiej posiadali znaczną wiedzę na temat kultu religijnego w Egipcie.

⁷ Tytuł „syn Dawida” na określenie Jezusa występuje u Mateusza 9 razy (1,1; 9,27; 12,23; 15,22; 20,30.31; 21,9.15; 22,45). U Marka natomiast i u zależnego od niego Łukasza – tylko 2 razy (Mk 10,47n–Łk 18,38n; Mk 12,35n–Łk 20,41-44). Por. J. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj* (Warszawa 1986) 207.

⁸ W Abrahamie wszystkie narody miały zapowiedziane błogosławieństwo (Rdz 12,3; 22,18). Por. J. Łach, *Dziecię się nam narodziło*. W kręgu teologii Ewangelii Dzieciństwa Jezusa (Częstochowa 2001) 16.

⁹ Por. J. Kudasiewicz, „Problematyka literacka Mt 1–2”, *Mesjasz w biblijnej historii zbawienia* (red. S. Łach – M. Filipiak) (Lublin 1974) 315.

¹⁰ Przypomnijmy w tym miejscu analogię z dziejów Imperium Rzymskiego. Cesarz August adoptował Tyberiusza i w ten sposób przekazał mu prawo do dziedziczenia władzy. Por. M. Cary – H.H. Scullard, *Dzieje Rzymu* (Warszawa 2001) 62.

odrzucała Jezusa jako Mesjasza. Potrzebowali tego uzasadnienia przede wszystkim chrześcijanie pochodzący z narodu żydowskiego. Znaleźli się poza wspólnotą narodową i wspólnotą dotychczasowej wiary. Mateusz oferuje im nową wspólnotę, którą jest Kościół. Przywiązani tak mocno do prawa, otrzymują nowe prawo, nową Torę. W centrum Tory znajduje się objawienie na Synaju i przekazanie Dekalogu (Wj 19,1–20,21). Jezus przynosi nowe prawo (Iz 42,1.4), które zostaje nadane również na górze, a zawarte jest w błogosławieństwach. Kompozycja Ewangelii Mateusza odwzorowuje Torę, a wystąpienie Jezusa na górze (Mt 5,1-48) staje się prezentacją programu, który kontynuowany jest aż do 7,28, a uszczegółowiony zostaje w dalszej treści Ewangelii. Realizacja tego prawa jest drogą zbawienia, ponieważ nagroda za ten styl życia jest w niebie (Mt 5,12)¹¹. Mateusz zbuduje zatem swoją Ewangelię na fundamencie pięciu ksiąg skoncentrowanych wokół głównych mów, poprzedzonych prologiem i zakończonych epilogiem¹². Każda z pięciu ksiąg kończy się charakterystyczną formułą.

Cześć	Tytuł	Rozdziały	
Prolog	Opowieść o dzieciństwie Jezusa („Mała Tora”)	1–2	
Księga pierwsza	Proklamacja królestwa i jego programu	3,1–7,29	
	Cześć I Prezentacja Jezusa i powołanie pierwszych uczniów	3,1–4,25	
	Cześć II Mowa – Kazanie na Górze	Mowa – Kazanie na Górze	5,1–7,29
		„Gdy Jezus dokończył tych mów [...]”	7,28
Księga druga	Przepowiadanie królestwa w mocy i słowie	8,1–11,1	
	Cześć I Prezentacja tytułów Jezusa i grona Dwunastu	8,1–10,4	
	Cześć II Mowa misyjna	Mowa misyjna	10,5–11,1
		„Gdy Jezus skończył dawać te wskazania[...]”	11,1

¹¹ Por. B.W. Bacon, *The „Five Books” of Matthew against the Jews*, *The Expositor* 15 (1918) 56-66; A. Wansborough, „St. Matthew”, *A New Catholic Commentary on Holy Scripture* (red. R. Fuller) (London 1969) 905; W.D. Davies – D.C. Allison, *The Gospel according to Saint Matthew* (ICC; Edinburgh 1988) I, 59; D.R. Bauer, *The Structure of Matthew’s Gospel. A Study in Literary Design* (Sheffield 1989) 26-32; T. Hergesel, „Historia zbawienia według św. Mateusza”, *RBL* 44/1-3 (1991) 25-36.

¹² J. Kudasiewicz uważa, że nazwanie Ewangelii Dzieciństwa oraz opisu męki i zmartwychwstania prologiem i epilogiem nie jest zbyt szczęśliwe. Zob. J. Kudasiewicz, „Ewangelie synoptyczne”, *Wstęp do Nowego Testamentu* (red. R. Rubinkiewicz) (Poznań 1996) 183. Posługując się jednak tymi terminami, nie umniejszamy wartości tych części, ale ukazujemy ich pozycję w strukturze całości Ewangelii.

Cześć	Tytuł	Rozdziały
Księga trzecia	Obowiązywalność zasad królestwa w codziennym życiu	11,2–13,53
	Część I Konfrontacja z faryzejską interpretacją Prawa	11,2–12,50
	Część II Mowa o królestwie w przypowieściach	13,1-53
	„Gdy Jezus dokończył tych przypowieści [...]”	13,53
Księga czwarta	Kościół drogą realizacji królestwa	13,54–19,1a
	Część I Uniwersalizm wspólnoty i wyznanie wiary	13,54–17,21
	Część II Mowa eklezjalna	17,22–19,1a
	„Gdy Jezus dokończył tych mów”	19,1
Księga piąta	Wypełnienie królestwa	19,1b–26,2
	Część I Dobra materialne i sprawowanie władzy we wspólnocie	19,1b–22,46
	Część II Mowa eschatologiczna	23,1–26,2
	„Gdy Jezus dokończył wszystkich tych mów [...]”	26,1
Epilog	Męka i zmartwychwstanie	26,3–28,20

Kompozycja Ewangelii Mateusza podkreśla postać Jezusa jako prawodawcy, który buduje wspólnotę wiary, jaką jest Kościół, opierając się na nowej Torze¹³. Program królestwa niebieskiego zawarty jest w Kazaniu na Górze (5,1-7,28), ale jego najważniejsza część jest wyrażona w błogosławieństwach (5,1-12)¹⁴ oraz

¹³ Por. G.D. Kilpatrick, *The Origins of the Gospel according to Matthew* (Oxford 1946) 107n; podobnie W.D. Davies, *The Setting of the Sermon on the Mount* (Cambridge 1964) 188 oraz A. Kowalczyk, *Wpływ typologii oraz tekstów Starego Testamentu na redakcję Ewangelii św. Mateusza* (Gdańsk 1993) 56n.

¹⁴ Błogosławieństwa doczekały się bardzo bogatej literatury egzegetycznej oraz refleksji z zakresu duchowości. Wśród polskich autorów można wymienić: T. Hergesel, *Osiem błogosławieństw. Istota życia chrześcijańskiego* (Wrocław 1999); L. Stachowiak, „Osiem błogosławieństw na tle pojęć etycznych mieszkańców Palestyny w epoce Chrystusa”, *RTK* 23/1 (1976) 49-59.

w antytezach (5,13-48)¹⁵. Te dwa fragmenty łącznie możemy traktować jako tekst inauguracyjnego wystąpienia Jezusa (5,1-48) z dalszym rozwinięciem w postaci wskazań szczegółowych dla uczniów Pana, którymi są wszyscy wierzący w Niego (6,1-7,28). Kluczem do zrozumienia myśli teologicznej Mateusza jest zdanie zawarte w centrum programowego wystąpienia Jezusa na górze: „Nie sądzicie, że przyszedłem znieść Prawo albo Proroków. Nie przyszedłem znieść, ale wypełnić” (Mt 5,17)¹⁶. W ujęciu Mateusza Stary Testament znajduje swoje wypełnienie w Jezusie. Potwierdzają to starotestamentalne cytaty wypełnienia stosowane często przez tego Ewangelistę: 1,23 (Iz 7,14-16); 2,15 (Oz 11,1); 2,18 (Jr 31,15); 2,23 (Iz 11,1); 4,15-16 (Iz 8,23; 9,1); 8,17 (Iz 53,4); 12,18-21 (Iz 42,1-3); 13,35 (Ps 78,2); 21,5 (Za 9,9); 27,9-10 (Za 11,12)¹⁷. W ten sposób Mateusz pragnie powiedzieć, że w Jezusie i w Jego nauczaniu realizują się starotestamentalne oczekiwania. Mateusz wydaje się również uwzględniać oczekiwania, które były często akceptowane przez szerokie kręgi ówczesnego społeczeństwa, ale zostały wyrażone w literaturze apokryficznej. Autor Dokumentu Damasceńskiego w szczególny sposób był przywiązany do Prawa i miał przekonanie, że w czasach interwencji Boga przyjdzie ten, który wyjaśni Prawo (CD 6,6-9). Nowego prawodawcy, na wzór Mojżesza, oczekiwali również Samarytanie. Jezus zatem staje na górze i tak jak Mojżesz ogłasza Prawo, które jest programem dla nowego ludu gromadzącego się we wspólnocie Kościoła. W tym Kościele wyznaje się wiarę, dlatego w części eklezjalnej Ewangelii Mateusza (Mt 14,1-19,1) umieszczone zostało wyznanie Piotra pod Cezareą Filipową, które jest wyznaniem wszystkich należących do Kościoła. Zauważamy, że poglądy dotyczące posłannictwa Jezusa są zróżnicowane, jedni widzą w nim Jana Chrzciciela, inni – Eliasza¹⁸, jeszcze inni – Jeremiasza¹⁹. W wypowiedzi Piotra: „Ty jesteś Mesjasz, Syn Boga żywego” (Mt 16,16), zawarta jest prawda o Synostwie Bożym Jezusa i Jego mesjańskim posłannictwie²⁰. Z pewnością Piotr, wyznając wiarę w Jezusa jako Mesjasza, miał wiele skojarzeń politycznych, stąd „Jezus zaczął wskazywać swoim uczniom na to, że musi iść do Jerozolimy i wiele cierpieć od starszych i arcykapłanów, i uczonych w Piśmie; że będzie zabity i trzeciego dnia zmartwychwstać” (Mt 16,21). Mimo niepełnej jeszcze wiary Piotra zostaje mu powierzona

¹⁵ Na temat antytez szerzej piszą: S. Czyż, „Udoskonalenie starotestamentalnego Prawa (Mt 5,21-48)”, *Studia z Bibliistyki* 5 (1990) 142-196; R. Zawadzki, „Antytezy Kazania na Górze (Mt 5,21-48) we współczesnej egzegezie”, *CT* 68/1 (1998) 23-65.

¹⁶ Prezentację nowego prawa rozwija I. Dugandžić, *Nova pravrednost* (Zagreb 1991) 28-46.

¹⁷ Por. D.S. New, *Old Testament Quotations in the Synoptic Gospels, and the Two-Document Hypothesis* (Atlanta, GA 1993) 17n.

¹⁸ Zwiastunem czasów mesjańskich miał być Elias (Ml 3,1.23-24). Por. A. Leske, „Ewangelia według Mateusza”, *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* (red. W.R. Farmer) (Warszawa 2000) 1180.

¹⁹ Jeremiasz ukazał się Oniaszowi w czasie modlitwy (2 Mch 15,13). Por. W.C. Allen, *Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to S. Matthew* (ICC; Edinburgh 1985) II, 175.

²⁰ Por. A. Rebić, *Błażeństwa* (Zagreb 1996) 11.

troska o Kościół. Jezus czyni to w obrazowy sposób, nadając Szymonowi nowe imię – Piotr (aramejskie Kefa), co oznacza skałę, opokę. Jezus prawdopodobnie w tym momencie wskazał na wzgórze znajdujące się w pobliżu Cezarei Filipowej, następnie na świątynię poświęconą grecko-rzymskiemu bóstwu Pana²¹, ubogaconą tytułem Augusta²², i powiedział, że teraz będzie budował Kościół na fundamencie, którym będzie Piotr. Później wskazał grotę, która w tradycji ludowej uchodziła za przestrzeń wprowadzającą w krainę zmarłych, i powiedział, że bramy Hadesu²³, czyli siły zła i śmierci nie są w stanie pokonać wspólnoty Kościoła. Ofiarowane klucze do królestwa niebieskiego są symbolem władzy, która ma charakter służebny, wyraża miłosierdzie Boże, ponieważ jej zadaniem jest wprowadzić wszystkich członków wspólnoty do rzeczywistości nieba.

Wątek mesjański będzie się rozwijał przez kolejne perykopy ukazujące Jezusa w działaniu, by osiągnąć swoje apogeum w czasie opisu procesu Jezusa. Tutaj prawda o Jego mesjańskim posłannictwie zostanie potwierdzona wobec Wysokiej Rady, kiedy najwyższy kapłan zapyta: „Czy Ty jesteś Mesjasz, Syn Boży?” (Mt 26,63), a Jezus objawia swoje posłannictwo w odpowiedzi: „Tak, Ja Nim jestem” (λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· σὺ εἶπας· πλὴν λέγω ὑμῖν) (Mt 26,64a). *Credo* zostaje uzupełnione o wyjaśnienie Jezusa: „Odtąd ujrzycie Syna Człowieczego, siedzącego po prawicy Wszechmocnego i nadchodzącego na obłokach niebieskich” (Mt 26,64b). Wypowiedź setnika pod krzyżem jest tylko potwierdzeniem prawdy już proklamowanej: „Prawdziwie, Ten był Synem Bożym” (Mt 27,54). Teraz Syn Boży jest adorowany przez niewiasty i jedenastu. Kobiety, które spotkały Zmartwychwstałego, „podeszły do Niego, objęły Go za nogi i oddały pokłon”. Podobnie: „Jedenastu zaś uczniów udało się do Galilei na górę, tam gdzie Jezus im polecił. A gdy Go ujrzeli, oddali Mu pokłon” (Mt 28,16). Gest adoracji Jezusa jako Syna Bożego na górze zamyka Ewangelię Mateusza.

3. JEZUS, SYN NAJWYŻSZEGO, MESJASZ-PROROK ZBAWICIELEM ŚWIATA

Lukasz w swojej Ewangelii i Dziejach Apostolskich odzwierciedla rozwój chrześcijaństwa przez Samarię w kierunku Syrii hellenistycznej, aż do Grecji i Rzymu. Prezentacja postaci Jezusa rozpoczyna się w Ewangelii Dzieciństwa. W scenie zwiastowania dowiadujemy się, że Jezus jest Synem Najwyższego oraz że jest Me-

²¹ Pan symbolizował wszechświat i uchodził za twórcę i władcę wszechrzeczy. Por. *Mała encyklopedia kultury antycznej* (red. Z. Piszczek) (Warszawa 1990) 561.

²² Por. J. Murphy-O'Connor, *Przewodnik po Ziemi Świętej* (Warszawa 2001) 193; J.J. Kilgallen, *Przewodnik po Ziemi Świętej* (Warszawa 2000) 75.

²³ Obraz „bram śmierci” pojawia się w Ps 9,14; 107,18, „bram ciemności” w Hi 38,17. Por. S. Cinal, „Szeol”, *Leksykon. Zaświaty i krainy mityczne* (Kraków 1999).

szaszem, ponieważ otrzyma tron Jego praojca Dawida (Łk 1,32). Funkcję zbawczą Jezusa podkreślają hymny liturgiczne²⁴. W *Magnificat* Maryja wielbi Boga, który jest Zbawcą (Łk 1,47), w *Benedictus* Zachariasz zapowiada, że Izrael będzie wybawiony od nieprzyjaciół (Łk 1,71), a lud pozna zbawienie (σωτηρία) (Łk 1,77)²⁵. Funkcja zbawcza realizuje się w dziele uzdrawiania człowieka i wyzwalania go z grzechu. Zacheusz, po przemianie życia, usłyszał z ust Jezusa: „Dziś zbawienie (σωτηρία) stało się udziałem tego domu, gdyż i on jest synem Abrahama. Albowiem Syn Człowieczy przyszedł szukać i zbawić to, co zginęło” (Łk 19,9-10).

Funkcję zbawczą Łukasz ukazuje przez prezentację wystąpienia Jezusa w Nazarecie²⁶, któremu nadał charakter programowy (4,16-30)²⁷. Cytat zaprezentowany w tym wystąpieniu składa się z fragmentu Iz 61,1-2 z uzupełnieniem z Iz 58,6: „Duch Pański spoczywa na Mnie, ponieważ Mnie namaścił i posłał Mnie, abym ubogim niósł dobrą nowinę, więźniom głosił wolność, a niewidomym przejrzenie; abym uciśnionych odsyłał wolnymi, abym obwoływał rok łaski od Pana” (4,18-19). Prawdopodobnie Jezus cytował szerszy fragment proroka Izajasza²⁸, a połączenie w formie cytatu może już pochodzić z Jezusowej interpretacji tekstu, którą przejęła tradycja²⁹. Jezus przez ten cytat proklamuje swoją misję mesjańską, która nawiązuje do powołania prorockiego i funkcji zbawczej. Rozpoczęcie realizacji proroctwa Izajasza oznacza proklamację czasów mesjańskich. Potwierdza to tekst odpowiadający na poselstwo Jana Chrzciciela: „Idźcie i donieście Janowi to, coście widzieli i słyszeli: niewidomi wzrok odzyskują, chromi chodzą, trędowaci doznają oczyszczenia i głusi słyszą; umarli zmartwychwstają, ubogim głosi się Ewangelię” (7,22). Jezusowa odpowiedź uczniom Janowym jest rozwinięciem proklamacji

²⁴ Szerzej na temat hymnów liturgicznych pisze F. Gryglewicz, *Teologia hymnów Łukaszej Ewangelii dzieciństwa* (Lublin 1975).

²⁵ Bóg w Starym Testamencie był tytułowany określeniem „zbawiciel” (σωτήρ) (Pwt 32,15; Iz 12,2; 17,10; 25,9; 45,15; Ps 23,5; Mdr 16,7). Por. S. Włodarczyk, *Święty Łukasz*. Teolog historii zbawienia (Częstochowa 1995) 11.

²⁶ Marek analogiczny tekst umieszcza w 6,1-6, a Mateusz – w 13,53-58. Łukasz, przenosząc wydarzenie z Nazaretu na początek wystąpienia, nadaje mu charakter programowy dla dwudziela Łk-Dz. Por. H. Marshal, *The Gospel of Luke. A Commentary on the Greek Text* (New International Greek Testament Commentary) (Grand Rapids, MI 1989) 177n.

²⁷ U. Busse, *Das Nazareth-Manifest Jesu* (Stuttgart 1978); J.N. Aletti, „Jésus a Nazareth (Lc 4,16-30) prophétie écrite et typologie”, *A cause de L'Évangile*. Etudes sur les synoptiques et les Actes offertes au P. Jacques Dupont, O.S.B., à l'occasion de son 70e anniversaire (*Lectio Divina* 123; Paris 1985) 431-451.

²⁸ W synagodze czytano Prawo (*seder*), które było prawdopodobnie podzielone na cykl trzyletni, oraz proroków (*haftarah*). Por. C.F. Evans, *Saint Luke* (TPI New Testament Commentaries; London – Philadelphia 1990) 268.

²⁹ K. Mielcarek twierdzi: „Treści lekcji czytanej przez Jezusa nie można jednak uznać za historyczną, zwłaszcza jeżeli chodzi o formę”. Tenże, „Problematyka literacko-historyczna Łk 4,16-30”, *RTK* 35/1 (1998) 98.

mesjańskiej o wątki nieobecne w tekście Izajaszowym. Należy go zatem traktować jako uzupełnienie proklamacji mesjańskiej z Nazaretu.

Program ten był zaakceptowany przez mieszkańców Nazaretu (4,20-22) i prawdopodobnie stanowił wystarczające potwierdzenie mesjańskiego posłannictwa Jezusa dla Jana i jego uczniów. Następne słowa Jezusa wywołują jednak zgorzenie wśród słuchaczy. Łukasz przytacza słowa Jezusa odwołujące się do działalności dwóch wielkich proroków Eliasza i Elizeusza, którzy realizowali swoje znaki wobec cudzoziemców. Wydaje się, że wyeksponowanie idei uniwersalnego posłannictwa Jezusa do wszystkich ludzi napotkało największy opór w środowisku żydowskim. „Porwali Go z miejsca, wyrzucili Go z miasta i wyprowadzili aż na stok góry, na której ich miasto było zbudowane, aby Go strącić” (4,29). Odrzucenie Jezusa za głoszenie idei zbawienia wszystkich ludzi będzie się powtarzało w życiu Kościoła, który doświadczy analogicznego oporu ze strony Synagogi.

Łukasz wykorzystał schemat i w dużej mierze treść Ewangelii Marka³⁰, ale w trzech dużych blokach wprowadził również materiał własny: 1,5–2,52; 6,20–8,3; 9,51–18,14³¹. W tych fragmentach możemy odnaleźć idee obecne w tekście programowym. Narodziny Jezusa mają charakter uniwersalny i dotyczą wszystkich ludzi, stąd prezentacja czasu narodzin na podstawie wydarzeń w Imperium Rzymskim (2,1-2). Rodowód Jezusa zaczyna się od Adama, co podkreśla uniwersalizm Jezusowego posłannictwa (3,38). Do nowo narodzonego Jezusa przybywają pasterze reprezentujący warstwy uboższe społeczeństwa, co realizuje Izajaszowe prorocтво o głoszeniu dobrej nowiny ubogim.

Ewangelista Łukasz przytacza cztery cuda Jezusa, nieopisane w innych Ewangeliach: wskrzeszenie młodzieńca z Nain (7,11-17); uzdrowienie kobiety pochyłonej (13,10-17); uzdrowienie człowieka chorego na wodną puchlinę (14,1-6) oraz oczyszczenie dziesięciu trędowatych (17,11-19)³².

Wskrzeszenie zmarłego młodzieńca z Nain jest odpowiedzią na oczekiwania zawarte w odpowiedzi udzielonej uczniom Janowym. Przez to wydarzenie Jezus prezentuje swoją boską moc i zapowiada własne zmartwychwstanie (24,7). W tym tekście zgromadzony tłum tytułuje Jezusa „wielkim prorokiem”, co sugeruje Jego mesjańskie posłannictwo. Cuda uzdrowienia pochyłonej kobiety i człowieka chorego na wodną puchlinę dokonują się w szabat, w ten sposób Jezus wykracza poza prawo szabatu, które traciło swe znaczenie z chwilą proklamacji czasu łaski. Wyjaśnienie zmiany statusu prawnego wraz z Jezusowym ogłoszeniem misji zbawienia ludzi znajdziemy w stwierdzeniu: „Aż do Jana sięgało Prawo i Prorocy; odtąd głosi się Dobrą Nowinę o królestwie Bożym i każdy gwałtem się do niego

³⁰ Łukasz pomija fragment z Marka 6,45–8,26.

³¹ Por. H. Langkammer, *Ewangelia według św. Łukasza* (PŚSiNT; Lublin 2005) 8; Evans, *Saint Luke*, 34. Fragment 9,51–19,28 nazywany jest często *Iter Lukanum*, ponieważ Jezus w tym opisie jest ciągle w drodze do Jerozolimy. Por. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, 253.

³² Por. T. Hergesel, *Jezus Cudotwórca* (Katowice 1987) 204.

wdziera” (16,16)³³. Warto zauważyć, że przejście między Prawem a Ewangelią nie dokonuje się w momencie wcielenia, ale w chwili proklamacji Dobrej Nowiny przez Jezusa, a więc od momentu wystąpienia Jezusa w Nazarecie.

W uzdrowieniu dziesięciu trędowatych realizuje się zapowiedź skierowana do uczniów Jana, że trędowaci dostąpią oczyszczenia. Jednak o wiele ważniejszym wątkiem jest wdzięczność okazana przez Samarytanina, który upadając na twarz przed Jezusem, wyznał wiarę w Niego (17,16). Jezus mówi do niego: „Wstań, idź, twoja wiara cię uzdrowiła (σέσωκεν)” (17,19). Zbawienie zatem stało się udziałem przedstawiciela największego spośród ówczesnych wrogów Żydów, a więc jest dostępne dla wszystkich. Podobnie miłosierny Samarytanin realizuje praktycznie Ewangelię Jezusa, okazując pomoc pobitemu człowiekowi przy drodze (10,30-37). Łaska darowania win może być udziałem nawet największych grzeszników, co widzimy na podstawie przypowieści o miłosiernym Ojcu (15,11-32). Jest to realizacja prorocтва Izajasza o roku, czyli czasie łaski od Pana, proklamowanym przez Jezusa w Nazarecie. Apogeum Bożej łaski widzimy w obietnicy danej łotrowi na krzyżu: „Dziś ze Mną będziesz w raju” (23,43)³⁴.

Temat zbawienia wprowadzony zostaje również przez pytania anonimowych słuchaczy Jezusa. „Raz ktoś Go zapytał: «Panie, czy tylko nieliczni będą zbawieni?» On rzekł do nich: «Usiłujcie wejść przez ciasne drzwi; gdyż wielu, powiadam wam, będzie chciało wejść, a nie będą mogli»” (Łk 13,23-24). Po odejściu bogatego młodzieńca, który nie skorzystał z propozycji zbawienia, Jezus usłyszał pytanie: „Któż więc może być zbawiony? Jezus odpowiedział: «Co niemożliwe jest u ludzi, możliwe jest u Boga»” (Łk 18,26-27). Pytania te mogą być echem katechezy prowadzonej we wspólnocie Kościoła, gdzie kolejne etapy poznawania *credo* dokonywały się przez stawianie pytań i dawanie odpowiedzi na podstawie nauki Jezusa.

Ewangelista Łukasz od 9,51 do 18,14 prezentuje nam Jezusa w drodze do Jerozolimy, gdzie dokonają się najważniejsze wydarzenia zbawcze: „Oto idziemy do Jerozolimy i spełni się wszystko, co napisali prorocy o Synu Człowieczym. Zostanie wydany w ręce pogan, będzie wyszydzony, zelżony i opluty; ubiczują Go i zabiją, a trzeciego dnia zmartwychwstanie” (Łk 18,31-33)³⁵. Sformułowanie to zostanie rozwinięte o aspekt zbawczy i przesłanie uniwersalne w końcowym *credo*: „Tak jest napisane: Mesjasz będzie cierpiał i trzeciego dnia zmartwychwstanie; w imię Jego głoszone będzie nawrócenie i odpuszczenie grzechów wszystkim narodom, poczynając od Jerozolimy” (Łk 24,46-47). To *credo* zostanie uzupełnione w Dziejach Apostolskich stwierdzeniem: „Ten Jezus, wzięty od was do nieba, przyjdzie tak samo, jak widzieliście Go wstępującego do nieba” (Dz 1,11). Tutaj w Jerozolimie

³³ Sformułowanie zdobywania królestwa Bożego gwałtem może mieć antyzelocki sens. Por. C. Mearns, „Realized Eschatology in Q? A Consideration of the Sayings in Luke 7:22, 11:20 and 16:16”, *SJT* 40 (1987) 197.

³⁴ Łukasz eksponuje ten dzień, w którym działa Bóg i dokonuje się zbawienie ludzi (2,11; 4,21; 5,26; 19,9). Por. Popović, *Biblijske teme*, 153.

³⁵ Por. Włodarczyk, *Święty Łukasz*, 44.

w dniu Pięćdziesiątnicy (Dz 2,1-13) Kościół zostaje zaproszony do kontynuacji misji Jezusa proklamowanej w Nazarecie, czynienia ludzi wolnymi od grzechu i niesienia łaski mocą Ducha Świętego. Piotr w czasie swojego pierwszego wystąpienia posługuje się cytatem z Księgi proroka Jola, uzasadniając niesienie posłannictwa zbawienia: „Każdy, kto wzywać będzie imienia Pańskiego, będzie zbawiony” (Dz 2,21)³⁶. Następnie proklamuje podstawowe *credo*, gdy mówi: „Tego Męża, który z woli, postanowienia i przewidzenia Bożego został wydany, rękami bezbożnych przybiliście do krzyża i zabiliście. Lecz Bóg wskrzesił Go, zerwawszy więzy śmierci” (Dz 2,23-24). Dalej, po dłuższej argumentacji uzasadniającej zmartwychwstanie Mesjasza, dodaje: „Tego właśnie Jezusa wskrzesił Bóg, a my wszyscy jesteśmy tego świadkami. Wyniesiony na prawicę Boga, otrzymał od Ojca obietnicę Ducha Świętego i zesłał go” (Dz 2,32). W drugiej mowie Piotr uzupełnia fundamentalne *credo* o wątek pasyjny, wyjaśniając, że prorocy zapowiedzieli: „Mesjasz będzie cierpiał” (Dz 3,18). Apostoł oficjalnie potwierdza głoszone *credo* wobec Sanhedrynu, czyli najwyższej ówczesnej władzy religijnej w Izraelu: „Niech będzie wiadomo wam wszystkim i całemu ludowi Izraela, że w imię Jezusa Chrystusa Nazarejczyka – którego wy ukrzyżowaliście, a którego Bóg wskrzesił z martwych – że przez Niego ten człowiek stanął przed wami zdrowy. On jest kamieniem odrzuconym przez was budujących, tym, który stał się głowicą węgła. I nie ma w żadnym innym zbawienia, gdyż nie dano ludziom pod niebem żadnego innego imienia, w którym moglibyśmy być zbawieni” (Dz 4,10-12). Wiarę w zbawienie wyznaje Szczepan, gdy zbliża się jego męczeństwo: „Widzę niebo otwarte i Syna Człowieczego, stojącego po prawicy Boga” (Dz 7,56). W misję pierwotnego Kościoła wpisuje się Paweł, który w Antiochii Pizydyjskiej wyznaje, że głosi Jezusa jako Zbawiciela (Dz 13,23). Reasumując, Łukasz przedstawia w Dziejach rozszerzanie się Kościoła i jego funkcji zbawczej aż do Rzymu, co jest realizacją misji przedstawionej przez Jezusa w Nazarecie.

ZAKOŃCZENIE

Spoglądając na prezentowane przez poszczególnych Ewangelistów wyznanie wiary, możemy zauważyć, że podstawowe *credo* było wspólne dla całego pierwotnego Kościoła. Wszyscy Ewangelisci przedstawiają Jezusa jako Mesjasza i Syna Bożego. Jednak każdy z nich zaprezentował wyznanie wiary w trochę odmienny sposób. Marek sugeruje stopniowe rozpoznawanie Jezusa przez jego naukę i czyny. W połowie Ewangelii pragnie, by czytelnicy wyznali wiarę w Jezusa jako Mesjasza, a po wydarzeniu krzyża uznawali Jezusa jako Syna Bożego. Mateusz od początku swojego utworu przedstawia nam Jezusa jako Mesjasza i Syna Bożego, ale pragnie

³⁶ Sposób dostosowania cytatu do mowy Piotra prezentuje: G.J. Steyn, *Septuagint Quotations in the Context of the Petrine and Pauline Speeches of the Acta Apostolorum* (Kampen 1995) 79.

abyśmy tę prawdę potwierdzili wraz z Piotrem pod Cezareą Filipową (Mt 16,16), a więc w centrum Ewangelii. Zatem sposób prezentacji *credo* przez Mateusza jest oparty na strukturze koncentrycznej. Na początku w Ewangelii Dzieciństwa dowiadujemy się, że Jezus jest Mesjaszem i Synem Bożym. Prawda ta zostaje potwierdzona na końcu w wyznaniu Jezusa wobec arcykapłana (Mt 26,63), a w centrum pod Cezareą Filipową jest uroczyste proklamowanie *credo* poprzez wypowiedź Piotra. W dziele Łukasza spotykamy również podobne koncentryczne rozwiązanie proklamowania *credo*, ale musimy uwzględnić łącznie dwa utwory, Ewangelię i Dzieje Apostolskie³⁷. Z Ewangelii Dzieciństwa (Łk 1,32) dowiadujemy się, że Jezus jest Synem Bożym i Mesjaszem, prawda ta zostaje potwierdzona wobec Wysokiej Rady (Łk 22,66-71) i proklamowana uroczyście przez Jezusa w momencie wniebowstąpienia (Łk 24,46-47). Podstawowe *credo* zostanie uzupełnione o prawdę na temat wstąpienia do nieba i zstąpienia z nieba Jezusa, przedstawioną na początku Dziejów Apostolskich (1,11) oraz w zaprezentowanych mowach Piotra w dniu zesłania Ducha Świętego (Dz 2,14-36), po uzdrowieniu chromego (Dz 3,12-26) i w wystąpieniu przed Sanhedrynem (Dz 4,1-12). Łukasz wyeksponuje jeszcze w swoim dziele ideę zbawienia, która pojawi się w hymnie *Benedictus* (Łk 1,77), będzie proklamowana w wystąpieniu Jezusa w Nazarecie (Łk 4,16-21) i przypomniana na końcu Dziejów Apostolskich (Dz 28,28).

Opierając się na tych ogólnych schematach prezentacji wiary w Jezusa, ewangeliści kształtowali przekaz tradycji w swoich utworach. Zatem jest to klucz do właściwego odczytania przesłania orędzia Ewangelii i Dziejów Apostolskich. Warto zauważyć, że ewangeliści dostosowali prezentację *credo* do środowiska odbiorców, co stanowi wyzwanie dla próby podjęcia dzieła nowej ewangelizacji.

³⁷ Argumenty za łącznością Ewangelii Łukasza i Dziejów Apostolskich przedstawia: W. Rakocy, „«Będziecie moimi świadkami...» (Dz 1,8)”, *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych*. T. 9: Dzieje Apostolskie, Listy św. Pawła (red. J. Frankowski) (Warszawa 1997) 14-16.